

KONFERENCJA ARCHIWALNA „POLONICA BLIŻEJ KRAJU”. WARSZAWA, 25 PAŹDZIERNIKA 2012 R.

Tradycyjnie już z okazji Światowego Dnia Dziedzictwa Audiowizualnego (przypadającego na 27 października) w Centrum Edukacyjnym IPN im. prof. Janusza Kurtyki w Warszawie odbyła się konferencja archiwalna poświęcona dokumentacji pozaaktowej. Organizatorem spotkania pn. „Polonica bliżej kraju”, które wyjątkowo zostało przesunięte na 25 października, było Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN.

W wyniku zniszczeń wojennych i głębokich zawirowań politycznych bezpowrotnie przepadła część materiałów archiwalnych, inne uległy rozproszeniu poza granicami kraju i przez długie lata pozostawały niedostępne, podobnie jak dokumentacja polskiego wychodźstwa politycznego. Dzisiaj w różnych instytucjach polonijnych i zagranicznych przechowywane są dokumenty często bezcenne dla historii Rzeczypospolitej. Digitalizacja tych zbiorów otwiera nowe perspektywy, przede wszystkim opracowania, wprowadzenia ich do elektronicznego systemu informacji archiwalnej, a następnie stosunkowo szybkiego i łatwego udostępnienia w cyfrowej formie – także w kraju.

Przybyłych na konferencję uczestników powitali prezes Instytutu Pamięci Narodowej dr Łukasz Kamiński oraz przewodniczący Polskiego Komitetu do spraw UNESCO prof. Andrzej Rottermund, który obrady objął honorowym patronatem.

Naukowe spotkanie podzielone było na trzy bloki zagadnień. Pierwszy dotyczył prawnoprawno-archiwalnych aspektów odzyskiwania archiwaliów polskich oraz pozyskiwania dokumentów polonijnych. Naczelny dyrektor archiwów państwowych prof. Władysław Stępniaak przedstawił referat „Podstawy prawne procesu restytucji i przejmowania archiwaliów polskich”. Prof. UMK w Toruniu Wanda Krystyna Roman omówiła „Zasady archiwalne a rozproszenie polskiej dokumentacji audiowizualnej”.

Oba wystąpienia skupiły się na problemach związanych z dramatycznymi losami polskich archiwaliów, zarówno w odniesieniu do centralnych archiwów państwowych, archiwów regionalnych, jak i zbiorów prywatnych. Początków zjawiska rozproszenia archiwaliów polskich doszukiwać się możemy w działalności państw zaborczych pod koniec XVIII i w XIX wieku, a nawet wcześniej – m.in. w poczynaniach najeźdźców w czasie potopu szwedzkiego. Ale prawdziwą tragedią dla archiwistyki polskiej były wydarzenia związane z II wojną światową. Liczby przytoczone na konferencji – chociażby zagłada 92 proc. archiwaliów zgromadzonych w archiwach stołecznych – świadczą dobitnie, jak wielkie straty Polska poniosła i jak ważne dla jej dziedzictwa kulturowego jest odnalezienie, archiwizacja i zabezpieczenie (choćby w postaci pozyskiwanych kopii cyfrowych) zachowanej jeszcze dokumentacji. Prof. Stępniaak omówił stan prawny oraz działania podejmowane przez stronę polską w celu odzyskania archiwaliów zagrabionych w czasie wojen i zaborów. Przybiera ono formę rewindykacji, windykacji, reparycji, reewakuacji i repatriacji. Zwrócił uwagę, że powrót archiwaliów jest możliwy przede wszystkim jako akt polityczny, w wyniku decyzji podejmowanych na najwyższym szczeblu rządowym albo parlamentarnym. Dlatego ważną rolę pełnią rozmowy i dwustronne porozumienia zainteresowanych stron.

Wystąpienie dr. Wojciecha Woźniaka – dyrektora Narodowego Archiwum Cyfrowego

Z kolei prof. Roman odniosła się do zjawiska rozproszenia archiwaliów z ukształtowanych zasobów archiwalnych oraz dokumentacji niezarchiwizowanej przechowywanej u jej twórców. Przedstawiła podstawowe zasady archiwalne: poszanowania odrębności i organicznej struktury zespołu archiwalnego oraz poszanowania związku dokumentacji z terytorium, na którym powstała i którego dotyczy – zasady proveniencji i pertynencji terytorialnej. Obecnie, nie radząc sobie z podnoszonym problemem restytucji archiwalnej, sformułowano koncepcję wspólnego dziedzictwa archiwalnego, aprobowaną przez UNESCO. W założeniu gwarantuje ona nieograniczony dostęp zainteresowanych stron do dokumentacji. Można dodać, że jest ona szczególnie atrakcyjna w dobie digitalizacji i otwarcia dostępu internetowego do zasobu.

Dopełnieniem poruszanych kwestii było wystąpienie dyrektora Archiwum Narodowego w Krakowie dr Barbary Berskiej, która przybliżyła założenia programu zabezpieczenia polskiego dziedzictwa archiwalnego za granicą o nazwie „Polska rozproszona”. Potrzeby na pewno są duże, a problem na tyle poważny, że Rada Europy i UNESCO w 1998 r. wsparły działania polskie na polu archiwistyki i powołały międzynarodowy program „Reconstitution of the Memory of Poland” („Odtworzenie pamięci Polski”). Obecnie np. systematyczną pomocą objętych jest około 20 instytucji polonijnych i dawnych wychodźczych. Wiele z tych instytucji – jak podkreśliła dr Berska – boryka się z problemami finansowymi, lokalowymi, niedostatkami pracowników etatowych, a także z utratą zainteresowania nimi przez młodsze generacje Polonii.

W części drugiej uczestnicy konferencji mieli okazję zapoznać się z doświadczeniami instytucji w pozyskiwaniu dokumentacji fotograficznej i filmowej. Konrad Ślusarski

Wystąpienie dr. hab. Władysława Stępnia – naczelnego dyrektora archiwów państwowych

z BUiAD IPN omówił zastosowane rozwiązania podczas tworzenia cyfrowych zbiorów fotograficznych, a następnie ich używanie w Instytucie. Posłużył się przykładem realizowanego od kilku lat projektu pozyskania do archiwum dokumentacji fotograficznej dotyczącej kampanii wrześniowej 1939 r. Instytut Pamięci Narodowej prowadzi bowiem wieloletni projekt archiwalny i badawczy, pozyskując m.in. z National Archives and Records Administration w Waszyngtonie fotografie niemieckich kompanii propagandowych działających w 1939 r. na terenie Polski, a także z United States Holocaust Memorial Museum zdjęcia z oblężenia Warszawy wykonane przez amerykańskiego filmowca Julię Bryana. Pojawiła się przy tym potrzeba podzielenia się nabytymi doświadczeniami, gdyż podobne projekty są coraz częściej realizowane z sukcesem i korzyścią dla wszystkich zainteresowanych stron.

Dyrektor Fundacji Kresy–Syberia w Polsce Aneta Hoffmann przybliżyła problemy z odnajdywaniem i opracowaniem fotografii ilustrujących losy Polaków na Wschodzie. Na pewno ogromne zasługi w dziele zachowania i dostępu do archiwalnego dziedzictwa polskiego na Wschodzie mają oficjalne instytucje. Trudności w kontaktach Polski z Rosją na tym polu spowodowały wzrost znaczenia kontaktów o charakterze interpersonalnym oraz działań niewielkich instytucji pozarządowych, takich jak wspomniana fundacja. Może to dziwić, ale do niedawna łatwiej było dotrzeć do niewielkich kolekcji fotograficznych ze zbiorów prywatnych Kresowian, których losy rzuciły za morza, np. do Australii lub Nowej Zelandii, niż mieszkających obecnie za wschodnią granicą.

W następnym wystąpieniu dyrektor Narodowego Archiwum Cyfrowego dr Wojciech Woźniak podzielił się z uczestnikami konferencji doświadczeniami swojej instytucji z pozyskiwania kopii nagrań Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa.

W trzecim bloku głos oddano przedstawicielom instytucji polonijnych. Referaty wygłosili wiceprezes Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce dr Marek Zieliński i prezes Stowarzyszenia „Instytut Literacki KULTURA” w Paryżu Wojciech Sikora. Obaj prelegenci omówili zbiory fotograficzne i audiowizualne, a także przedstawili wnioski z dotychczasowej współpracy z instytucjami archiwalnymi w kraju. Szczególnie interesujące były fragmenty wystąpień mówiące o obopólnej korzyści takiej kooperacji. W tym przypadku warto pamiętać, że Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce to jedna z ważniejszych instytucji na obczyźnie przechowujących polską dokumentację. Zbiory tylko materiałów fotograficznych oblicza się na ponad 20 000 jednostek i są to zdjęcia od 1907 r. do współczesności. Ważnym elementem działalności archiwalnej Instytutu jest prowadzona m.in. we współpracy z archiwami z Polski digitalizacja zbiorów oraz umieszczanie ich na stronie internetowej.

Obrady zakończył panel dyskusyjny, którego moderatorem był dr hab. Jacek Zygmunt Sawicki z BUIAD IPN.

Konferencja była znakomitą okazją do nawiązania roboczych kontaktów i wymiany doświadczeń, a także zacieśnienia dotychczasowej współpracy. W ubiegłych latach obrady odbywały się pod hasłami: „Fotografia w nowoczesnym archiwum” (2009), „Opracowanie fotografii w dobie digitalizacji” (2010), „Film i archiwum – problemy opracowania” (2011).

Rewolucja informatyczna ostatnich lat, miejsce i rola Internetu, a z nim rosnące oczekiwania użytkowników wymuszających na archiwach coraz szybszy i bardziej precyzyjny dostęp do informacji skłaniają do szukania nowoczesnych rozwiązań, które sprostają tym wymaganiom. Digitalizacja zasobu fotograficznego i filmowego, umieszczenie go w cyfrowych bazach danych i opisanie przy użyciu specjalistycznego narzędzia (oprogramowania) tworzą – wydaje się – warunki pozwalające na podjęcie tego wyzwania przez archiwa.

Uczestnicy konferencji przyznali, że spotkania w takiej formie są właściwą platformą wymiany doświadczeń w zakresie digitalizacji, opracowania, a także wykorzystania fotograficznych i filmowych zbiorów archiwalnych. Dzielenie się pomysłami i nowymi rozwiązaniami, ale też wskazywanie na niepowodzenia jest najlepszym sposobem uniknięcia błędów w przyszłości i osiągnięcia sukcesu na tym polu.

Jacek Zygmunt Sawicki